

Այսպես կոչուած, կամ կարգ Քարոզչաց միաբանող կոչուած. և այսպէս դուրս եկաւ Դոմինիկեան Կարգին Հայկական ճիւղաւորումը, որ սակայն Քոնհեցւոյն մտքով պէտք է զանաշ զանուէր պատույ ստորագասութեամբ Արեւմը- տեան Երիցագոյն Կարգէն՝ որուն անդամները հօր, հիմնադրի, վարչապետի հանգամանքն ունեին, և առանց Արեւմտեան Կարգի այս պատուաւորներուն ներկայութեան ոչ նոր բան մը պէտք էին ընել և ոչ ընդհանուր ժողով գումարել. մէն մի հայ վանքի մէջ ներկայացուցիչ ըլլալու էր անոնցմէ գէթ մէկ հոգի որ միաբաններուն վրայ գերագահ էր (142-146):

Այսքան ստորադաս մտայնութիւնը սակայն բնականաբար յաջորդ գալերուն տեղի պիտի տար Հայ Միաբանողներու և իրենց Արեւմտեան երիցափյն միաբանակիցներուն միջեւ անվերջ գժուութիւններու՝ որ վերջ գտան 1475ին, երբ Ծուրբերը գրաւեցին Կաֆան. եւ երբ 1510ին, հայ ճիւղին տրուեցան իբր հայկական ուրոշն անհանգի իրաւունքները, ընտրելու իրենց Առաջնորդը՝ ընդհանրականին անմիջական փոխանորդի պաշտօնով (156):

Հեղինակը գրքին վերջը կը խօսի նաև կիւլիկեան Հայաստանի մէջ Գումբինիկեանց թափանցումին, Հեթում Ա.Էն վայելած համակուռթեան եւն. ուր սակայն չլրցան ունենալ ոչ մէկ մնայուն կայան, թէև 1266ին և 1327ին որոշ էին, այլ միայն աւելի կամ պակաս բնակութիւն հաստատող միաքաններ, և Այսաի մէջ լատիներէնի գպրոց մը: Այս ոճականուու ապահովութիւնը զոր հանգամանօրէն

Այս ըստասուր պահպանը է ու կը պարզէ յարգելի Հեղինակը, և ուր մինչ շատ բերը լատին նոուրապետութեան վիճակներէն ասուրափ պէս անցան թաթարական հսկայ աշխարհէն, առանց հետքի, վասն զի չկար քրիստոնեայ տարբե, հայը մեծագոյն դերը կատարեց, կ'ըսէ, թէ՛ Խրիմու և թէ Պարսիկ-հայկական գօտիներու մէջ. և այս տարրին կը պարտի դանի գօտիներու մէջ.

1343ին Հայ Միաբանող Ուժալը Խրբուռ ԵԶ
Տրեք վանք ունէր արդէն, Ս. Նիկողոս, Ս. Պե-
տրոս-Պօղոս և Ս. Յակոբ. առաջինն մայր վանքն
ը և ինքնավար, ազատ՝ պահպուխտ Եղբարց
շխանութենէն: 1475ին՝ թուրքերու մուտքին
անականները Պոլիս անցան՝ Կաֆայի թաղին
. Նիկողոս Եկեղեցին: Խոկ Հայաստանի մէջ
348ին 15 կայաններ կը հաշուէին, ուր ապաւէն
առան 1343ին մեծ ժանտախտէն վերապրող Պարս-
աստանի Երոպացի քարոզիչ Եղբայրները:

Նոյն իսկ Պատրէժի (152-160), Մարազյի 160-165), Սուլթանիէի (165-172) պարսկական ուաքելութիւնները և Թիֆլիսի ասպարէզը գրաւողները հայեր են. և ուր որ պակսեցաւ այս տարշ՝ Վրաստան, Թուրքիստան (Թիֆլիս, Սմբատանտ), լատիխ նորահաստատ վիճակները խամրեան, 1329ին անուանուած եպիսկոպոսները յարդգութիւն չունեցան, հայերը գրաւեցին լատիխ վիճակները: Մինչ Նախիջևան յետնագոյն ժամանակ եպիսկոպոս մ'ունեցած էր, նախ Սուլանիէի Արքեպիսկոպոսական վիճակին ենթաւ յ՝ շուտով արքեպիսկոպոսական աթոռ դարսւ, որ ունէր իր Միաբանող վանքերը, կղերը

ժողովուրդը: «Ոչ մէկ քրիստոնեայ ազգ, կը
ոչ, լաւագոյն վերաբերում ցոյց տուաւ քարո-
շներուն՝ որքան հայերը» (189)։ Միաբանող
այերը մինչեւ իսկ իւրացուցին Գոմինիկեան
սրգին զպրոցական վէճերը, և 1333ին Ա. թա-
փ վանքին մէջ երը կ'ուսուցանէր Փրանկիս-
տան Ֆr. Guillaume Saurati, Զաքարիա Ծոր-
եցիի օրով, որ համակիր էր թէ Փրան-
սկեաններու և թէ Գոմինիկեաններու, թո-
սույականութեան ջատագով կանգնեցան և տի-
ցան Ալբագոր և Կարնոյ Փրանկիսկեան կա-
նոններուն։ Հեղինակը կը յիշէ Յոր Մանկուե-
ւ Եպս. Ա. թագէի՞ ԺԵ գարուն։

Զանացինք համառօտիւ ցուցագրել յիշեալ եր-
սիրութեան այն կէտերը որ Հայ Միաբանող
ցարց և ընդհանրապէս ԺՊ-ԺԶ դարերու կրօ-
կան վէճերու պատմութեան հետ ազերս ունին:
ու գործը միծապէս շահեկան է եւրոպական
բագոյն աղբիւրներու մանրամասն գործա-
թեան համար որոնցմով հանգամանօրէն կը
լսաբանուին պատմական անցուդարձերը ժա-
նակագրական կարգով։ Սակայն պէտք է
լսութանինք թէ հեղինակը ազատ չէ միա-
զմանի պատմագրութեան արատէն. հասարա-
ց թերութիւն օտար բանասէրներու՝ որոնք կը
խեն հայ մարզերը: Յարգելի հեղինակը որքան
լսութարիմ է եւրոպական աղբիւրներու և Դո-
ւիկեան կարգին դիւանական աղբիւրներու
նութեան, այնքան անտեղեակ է հայ աղբիւր-
ուն. զարմանալի չէ ուրեմն երբ ըսննք որ
կասիրութիւնս Միաբանող Եզքարց գործու-
թեան և պատմական գէպքերուն արժէքին
ոհատումին մէջ հետու է պատմական իրա-
նութիւնոր շօշափելէ:

Աղնդունիք որ տակաւին ամբողջապէս չեն
ստալակուած հայկական այն աղբիւրները որ
հարցերուն կը վերաբերին, սակայն ցարդ

Ելած են բաւական ուսումնասիրութիւններ որ չափաւորապէս կը ցուցնեն Հայոց մէջ Միաբանովական շարժման բռնած ուղղութիւնը և գտած արձագանգը: Հայ Եղբայրներու շարժումը, ընդունելով հանդերձ որոշ և մասնական օգուտ ները խոհեմագոյն հայ Միաբանողներու վաստակներէն, սակայն իր զանգուածային ամբողջութեան մէջ, ըլլայ ան հիմնադրին՝ Յովհաննէս Քանեցիի կամ Միկիթար Ապարանեցիի կամ Մըսրահոչակ Ներսէս Պաղոնի կամ Ակմէռն Պէտքի կամ Զահկեցիներու, կարելի չէ ներկայացնել պարզապէս միութենական արդար շարժում արեւելեան եկեղեցիներուն՝ Հոռոմայ հետ, և ընդդիմակ խումբին հակամարտութիւնը անխտիր երը կաթողիկէ միութեան ընդգիմութիւն, առանց մեղանչելու պատմական ուղղագատութեան դէմ:

Հայ Միաբանողներու պատմագիրը այսօր պէտք
չէ անտեսէ որ Միաբանական գործունէութիւնը
Հայոց քով իր ակին մէջ իսկ արատաւրուեցաւ,
ոչ միայն արմատական այն ուրացումին համար
զոր պարտազրեցին անոր ուկարամիտ գործիշ-
ները հայ ծէսին և կարգապահական մաքուր ա-
ւանդութեանց, այլ մանաւանդ այն ազանդաւո-
րական մոլութեան համար՝ ուրով փորձեցին պար-
տագրել իրենց ազգակիցներուն՝ անոնց դարաւոր
քրիստոնէութեան ուղացումը՝ նոր ուղղափառ
քրիստոնէութիւն զգեցնելու պատրուակով, կրկ-
նակնունքի, կրկնապրոշմի և կրկնաքահանայու-
թեան մոլոր գարդապետութեամբ:

Զափազանց ընդվկեցուցիչ էին նման զուշ
ծուլմերը ամէնէն աւելի հանդարտ հոգիներն ալ
զրգութու համար, որոնցմէ երբեք չհալածուեցաւ
Հռոմայ Ս. Աթոռին հետ աւելի մերձեցումի և
չերմացումի գաղափարը: Մանաւանդ թէ հայ-
ազգի մոլի Միաբանողներու աղետալի գերը այն
եղաւ - չեշտելու ենք զայս ի սէր ճշմարտութեան -
որ ի չգոյէ հնարեց նախապաշտումներու, կաս-
կածի և անվստահութեան խոր վիճ մը չայց
և Հռոմայ եկեղեցւոյն միջնւ. վիճ մը՝ զոր պիտի
օգտագործէին յետոյ, աւազ, չայց և Հռոմի
եկեղեցւոյն իսկական թշնամիները. մինչ Հռոմի
յիշատակը մինչեւ այն ատեն մեծ սէր և յար-
գանք կը վայելէր թէ չայ Նուիրապետութեան
մէջ և թէ մեր մատենագիրներուն :

Յարգելվ հեղինակը որթան չէ աւարտած
կաւին իր շահեկան երկասիրութեան այս շարքը,
կը համարինք թէ օգտակար ծառայութիւն մը
կը մատուցանենք մեր այս դիտողութիւններով՝
թէ պատմական նշարտութեան և թէ յարգելի

Եղինակին՝ որուն ճշմարտասիրութեան մօտէն նեհեակ ենք։ Ուստի լիուլի յաջողութիւն կը բացթենք իրեն։

Հ. Կ. ԱՄԱՆՈՒՆԻ

2

•

ՀԱՅՈՑ ՊԱՐԵԿԵՐՈՎԱՆ ՄԱՄՈՒԼԻԼ. — ԼԻՍ-
ԱՍՈՐ ՅՈՒՅԱԿ ՀԱՅ ԼՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՍԿԶԲԻՑ
ՏԻՆՉԵՒՄ ՄԵՐ ՕՐԵՐԸ (1794 - 1934). Առաջարա-
պու, Կերածութեամբ, Նախօթութիւններով և Աղեւակ-
էրով կազմեց ԳԱՐԵԳԻՆ ԼԵԽՈՆԵԱՆ. Հրատարակութիւն
Եւելոնեան Փանի, Երևան, 1934, էջ Լի + 228.

ՍԵԼՔՈՆԻԵԱՆ Հիմնարկութիւնը որուն գովելի անադրութեանը կը պարտինք յայտնի ուսուցապիտաներ՝ Յ. Մանանդեանի, Հ. Աճառեանի, Մ. Ջենդեանի և այլց այնքան արժէքաւոր գործեաւու հրատարակումը, նախանցեալ տարի պետքատի տպարանէն լոյս ընծայեց Հայ լրագրութեան 140ամեակին նուիրուած Գ. Լեռնեանի երկայ երկասիրութիւնը, զոր վերջերս միայն առեւէնութիւնն ունեցանք ձեռք բերելու:

Կրագրութիւնը մեր մէջ, իր գոյութեան ամսողը ընթացքին, հանդիսացած ըլլալով մեր տաւոր կեանքին հայելին, անոր ուսումնասիւռթեանը նուիրուած ամէն գործ պէտք է նկատել նպաստ մը մեր գրականութեան պատմութեան։ Քիչ ազգերու մօտ թերեւս մամուլը խաղաց ըլլայ այն կարեւոր՝ նշանակալից գերբ՝ սպագային, հասարակական այլ մանաւանդ մշակութային գետնի վրայ, քան ինչ որ վիճակուեր

իրեն մեր մէջ: Կը բաւէ ի մոտի ունենալ այն որպութիւնը որ մեր իմացական լաւագոյն արագայացութիւններէն շատեր մամլոյ սիւնակնեռուն մէջ երեցած են նախապէս, յաճախ ոչ էսկամանաւոր հրատարակութեան մը բախտին արագանանալու: Պատմազիրը որ պիտի ուզէ խօսիի լավը մեր գրական կեանքի մասին, պիտի չկըրայ զանց առնել այն դերը զոր Հայ լրագրութիւններ և աղաղացներ է մեր մէջ և վեր չառնել այն արժէքը, որոնք հոն առաջին անգամ ի յայտ եկան էին առաջ գալու առաջնորդը՝ իր կառավագանութեան առաջնորդը:

Գ. Լեռնահնձրկայ գործը իբր կարեւոր այլ մը նման ո և է աշխատասիրութեան, ար-

Անձանոթ մը չէ Գարեգին Լեռնեան մեր
դրականութեան, մասնաւորաբար լրագրութեան
աշխատավորութեան համար պահանջանեցաւ ու

